

УДК 342.95

ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ СУЧАСНОГО СТАНУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ДИТИНИ В УКРАЇНІ

Могилевська Людмила Геннадіївна,
викладач кафедри
загальноправових дисциплін
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків, Україна)

У статті, на основі аналізу наукових поглядів учених та норм чинного законодавства, надано характеристики сучасного стану забезпечення прав та свобод дитини в Україні. Визначено, що найголовнішою проблемою є незатверджені спеціальні програми щодо захисту дітей, які проживають у зоні проведення антитерористичної операції. Військово-цивільні адміністрації не мають спеціальних повноважень та кадрового забезпечення для вжиття ефективних заходів із захисту дітей від наслідків збройного конфлікту. В Україні не ведеться облік офіційних даних про дітей, які загинули та були поранені внаслідок збройного конфлікту. Законодавчо не встановлено покарання за вчинення кримінального злочину у виді вербування, втягування та рекрутування дітей у воєнні дії. З'ясовано, що на законодавчому рівні ухвалено низку законів, норми яких спрямовані на захист прав і свобод дитини, що, беззаперечно, можна оцінити з позитивного боку. Водночас вказаними документами перелік правових актів у цій сфері не обмежується. Важливу групу також складають підзаконні нормативно-правові акти. Визначені пріоритети прав та свобод дитини в Україні, а саме: створення сприятливих умов для життя та розвитку дитини, системи правосуддя, дружнього до дитини, безпечного інформаційного простору для дітей, активізація територіальної громади у вирішенні питань забезпечення прав дітей в умовах децентралізації. Зроблено висновок, що за час незалежності України законодавець створив досить потужну та розгалужену систему захисту прав та свобод дітей, яка складається з нормативно-правових актів різної юридичної сили. Однією із проблем у цій сфері є фактична відсутність правових норм, які встановлюють особливості правового регулювання прав дітей в умовах збройного конфлікту, зокрема за умов проведення антитерористичної операції. Крім того, особливої уваги потребує нормативно-правове врегулювання сфери наукового, інформаційно-методичного, кадрового забезпечення галузі охорони та захисту прав і свобод дитини.

Ключові слова: законодавство, нормативно-правовий акт, права та свободи, дитина, Конституція, закони, підзаконні нормативно-правові акти.

ON CHARACTERISTICS OF THE CURRENT STATE OF ENFORCEMENT OF CHILDREN'S RIGHTS AND FREEDOMS IN UKRAINE

Mohylevska Liudmyla Hennadiivna,
Lecturer at Department
of General Legal Disciplines
(Kharkiv National University
of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

In the article, based on the analysis of scientific views of scientists and the norms of the current legislation, the characteristics of the current state of ensuring the rights and freedoms

of the child in Ukraine are given. It was determined that the main problem is the lack of approved special programs for the protection of children living in the area of the anti-terrorist operation, the military-civilian authorities do not have special powers and staffing for effective measures to protect children from the consequences of an armed conflict. Official records of children who died and were injured as a result of armed conflict were not kept in Ukraine. Legislation does not establish a punishment for committing a criminal offense in the form of recruiting, recruiting and recruiting children in hostilities. It was clarified that a number of laws were passed at the legislative level, the norms of which are aimed at protecting the rights and freedoms of the child, which can undoubtedly be assessed positively. At the same time, the said acts do not limit the list of legal acts in this area. An important group is also subordinate legal acts. The priorities of the rights and freedoms of the child in Ukraine are as follows: creation of favorable conditions for the child's life and development, creation of a child-friendly justice system, creation of a safe information space for children, activation of the territorial community in solving the issues of children's rights in the conditions of decentralization. It is concluded that during the independence of Ukraine, the legislator has created a rather powerful and extensive system of protection of children's rights and freedoms, which consists of normative legal acts of various legal force. One of the problems in this area is the actual absence of legal norms that establish the peculiarities of the legal regulation of the rights of children in conditions of armed conflict, in particular, in the context of a counter-terrorist operation. In addition, the normative and legal regulation of the sphere of scientific, informational and methodological, personnel provision of the area of protection and protection of children's rights and freedoms is required.

Key words: legislation, normative legal act, rights and freedoms, child, Constitution, laws, subordinate legal acts.

Постановка проблеми. Соціально-правовий захист населення є одним із головних атрибутів будь-якої прогресивної європейської держави, особливо коли проблема захисту прав людини загалом завжди існувала. Особливе місце у сфері забезпечення прав і свобод людини посідає безпосередньо забезпечення прав дітей, адже ставлення до дітей, їхніх прав і свобод, повага до їхньої людської гідності якнайточніше відображають рівень гуманності та цивілізованості суспільства [1, с. 2]. Варто погодитися з тим, що діти – це особлива соціально-демографічна група населення, яка має не лише визначені законом вікові межі, а і свої специфічні потреби, інтереси, права [2, с. 38]. Отже, держава повинна створити всі організаційно-правові умови для того, щоб захистити цю категорію громадян.

Стан дослідження. Окремі проблемні питання щодо забезпечення прав і свобод дитини в Україні у своїх наукових працях розглядали такі дослідники: Н.М. Крестовська, С.А. Саблук, В.Д. Бабкін, С.В. Бобровник, О.В. Зайчук, А.П. Заєць, Р.А. Калюжний, Д.А. Керімов, О.І. Наливайко, В.С. Нерсисянц, Н.М. Оніщенко, М.П. Орзіх, В.Ф. Погорілко, Є.О. Харитонов, Ю.С. Шемшученко та багато інших. Однак поза увагою вчених залишилось питання сучасного стану забезпечення прав і свобод дитини в Україні, що, беззаперечно, можна вважати суттєвою прогалиною на теоретичному та практичному рівнях. Аналіз наукової літератури дає змогу констатувати, що нині ключовим нормативно-правовим актом, в якому визначаються найбільш важливі засади захисту прав та свобод дитини, є Конституція України. Крім того, надзвичайно важливу роль відіграють численні міжнародні нормативно-правові акти в цій сфері, які ратифіковані Верховною Радою України та встановлюють стратегічні напрями діяльності державних органів щодо захисту прав дітей у країні. Водночас особливе значення мають звичайні закони та підзаконні нормативно-правові акти, яким ученими приділяється занадто мало уваги.

Мета статті – надати характеристику сучасному стану забезпечення прав і свобод дитини в Україні законодавчими та підзаконними нормативно-правовими актами.

Виклад основного матеріалу. На початку дослідження стану законодавчого забезпечення прав і свобод дитини в Україні варто зазначити, що на даному рівні законодавець веде досить активну діяльність. Передусім варто згадати Закон України «Про охорону дитинства», який визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет, з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист і всебічний розвиток встановлює основні засади державної політики в цій сфері. Окрім цього, особливий вклад досліджуваного нормативно-правового акта полягає у встановленні найважливіших прав і свобод дитини, зокрема таких: право на життя з моменту визначення її живонародженою та життєздатною за критеріями Всесвітньої організації охорони здоров'я; право на охорону здоров'я, безоплатну кваліфіковану медичну допомогу; право на ім'я та громадянство; право на достатній життєвий рівень; право дитини на вільне висловлення думки й отримання інформації; право на захист від усіх форм насильства й ін. Реалізація цих прав здійснюється шляхом закріплення певної системи заходів, зокрема через: забезпечення основних правових, економічних, організаційних, культурних та соціальних засад щодо охорони дитинства, удосконалення законодавства про правовий і соціальний захист дітей, узгодження його з міжнародними правовими нормами в цій сфері; забезпечення належних умов для охорони здоров'я, навчання, виховання, фізичного, психічного, соціального, духовного й інтелектуального розвитку дітей, їхньої соціально-психологічної адаптації й активної життєдіяльності, зростання в сімейному оточенні в атмосфері миру, гідності, взаємоповаги, свободи та рівності тощо [3]. Вагомим здобутком цього Закону є включення до його змісту розділу щодо забезпечення прав дитини, яка перебуває в несприятливих та екстремальних ситуаціях, тобто таких, що потребують особливого захисту держави [3].

Загалом, у всій системі соціального законодавства й у системі законодавства у сфері соціального захисту сімей із дітьми та дітей зокрема зберігається тенденція до його спеціалізації [4]. Це зумовлює те, що такими актами законодавець передбачає широкий спектр різних прав дітей та різноманітні заходи щодо їх охорони. Серед таких актів варто назвати закони України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» [5], «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю» [6]. Також до спеціалізованих законів, що регулюють здійснення соціального захисту окремих категорій сімей із дітьми, можна віднести закони України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» [7], «Про основи соціальної захищеності інвалідів» [8], «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» [9], «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» [10], «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [11] та ін.

Дуже важливим для захисту прав дітей, зокрема майнових, стало ухвалення Закону України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей». Звичайно, є законодавчі акти, які зосереджують увагу на якомусь конкретному праві дитини. Зокрема, право на освіту передбачено законами України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту». Право на охорону й захист здоров'я дітей закріплено в Законі України «Про дитяче харчування». Цивільним кодексом України встановлено і забезпечено особисті немайнові та майнові права дітей. Захист права дитини на достатній життєвий рівень можливий завдяки призначенню тимчасової державної допомоги дітям, місце проживання батьків яких невідоме, або

вони ухиляються від сплати аліментів, або не мають можливості утримувати дитину (постанова Кабміну України «Про порядок призначення та виплати тимчасової державної допомоги дітям, місце проживання батьків яких невідоме, або вони ухиляються від сплати аліментів, або не мають можливості утримувати дитину» від 22 лютого 2006 р.). Трудові права дитини захищені нормами Закону України «Про охорону праці», Кодексом законів про працю України [12, с. 87].

Отже, можна констатувати, що сьогодні на законодавчому рівні ухвалено цілу низку законів, норми яких спрямовані на захист прав та свобод дитини, що, беззаперечно, можна оцінити з позитивного боку. Водночас указаними документами перелік правових актів у цій сфері не обмежується. Важливу групу також складають підзаконні нормативно-правові акти.

Протягом останніх років в Україні реалізовувались державні програми, спрямовані на забезпечення прав дитини, зокрема такі, як: Державна програма подолання дитячої безпритульності і бездоглядності на 2006-2010 рр. (затверджено постановою Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) від 11 травня 2006 р. № 623); Державна програма підтримки сім'ї на період до 2010 р. (затверджено постановою КМУ від 19 лютого 2007 р. № 244); Державна програма протидії торгівлі людьми на період до 2010 р. (затверджено постановою КМУ від 7 березня 2007 р. № 410); Державна цільова соціальна програма реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2007 р. № 1242). Постановою Верховної Ради України від 1 січня 2006 р. затверджена Державна цільова програма розвитку національного усиновлення дітей України «Кожній дитині – власну родину» на 2006-2016 рр. Уведення в дію положень цієї Програми повинно було створити сприятливі умови для реалізації положень Конвенції Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) про права дитини в частині, яка декларує, що пріоритетною формою влаштування дитини є сім'я, а також Закону № 2402-III, яким визначено, що діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, обов'язково повинні бути передані під опіку чи піклування або на усиновлення, яке допускається виключно в інтересах дитини. Із уведенням у дію цієї Програми в Україні запроваджено систему контролю, яка забезпечить здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей у порядку, затвердженому постановою КМУ від 8 жовтня 2008 р. № 905 «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей». Окрім того, її реалізація передбачає створення спрощеного механізму усиновлення дітей громадянами нашої держави [13, с. 29].

Однак, незважаючи на ухвалення вельми великої кількості нормативно-правових актів, у нашій державі існують проблеми в галузі реалізації прав і свобод дитини, причиною яких є те, що через наявні в нашому суспільстві економічні проблеми держава фактично неспроможна забезпечити і гарантувати всім громадянам більшість проголошених у Конституції соціальних та економічних прав і свобод. Не менш важливою проблемою є недоліки в самому законодавстві: недостатньо розроблені юридичні механізми реалізації і захисту тих чи інших прав і свобод, наявність суперечностей у нормативній базі [14, с. 68].

Водночас варто зауважити, що є проблема соціально-політичної кризи, пов'язаної з наявним нині конфліктом на Сході країни. Очевидним і закономірним наслідком цих процесів стало погіршення загального соціального становища дітей. Щодо цього в Рекомендації парламентських слухань на тему: «Права дитини в Україні: забезпечення, дотримання, захист» зазначено, що на момент слухань:

– ані Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», ані Програма діяльності Кабінету Міністрів України не містять завдань із питань дотримання та захисту прав дитини.

Заходи щодо соціального, медичного, правового захисту дітей у діях центральних та місцевих органів виконавчої влади набули ознак другорядності, чим зумовлено накопичення негативних тенденцій у сфері захисту прав дитини;

- за 2015-2016 рр. у межах програми реформування соціальної сфери України відбулося скорочення соціальних програм щодо підтримки дітей. Уряд не вжив належних заходів для збереження фахівців із соціальної роботи, які працювали на запобігання соціальному сирітству у громадах;

- занепокоєння викликає ситуація із забезпеченням права дітей на охорону здоров'я;

- послабилася увага держави до захисту прав дітей соціально вразливих категорій, а саме: дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, дітей, які зареєстровані як внутрішньо переміщені особи, а також дітей, які є особами без громадянства, біженцями, дітей осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту в Україні;

- спостерігається зменшення кількості дітей, усиновлених або влаштованих у сім'ї громадян України;

- не затверджено спеціальні програми щодо захисту дітей, які проживають у зоні проведення антитерористичної операції. Військово-цивільні адміністрації не мають спеціальних повноважень та кадрового забезпечення для вжиття ефективних заходів із захисту дітей від наслідків збройного конфлікту. В Україні не ведеться облік офіційних даних про дітей, які загинули та були поранені внаслідок збройного конфлікту. Законодавчо не встановлено покарання за вчинення кримінального злочину у виді вербування, втягування та рекрутування дітей у воєнні дії [15].

Такі проблеми і спонукали до того, що 5 березня 2009 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на період до 2016 р.»», який розробляли протягом п'яти років. Як зазначається в р. 2 Програми, метою цього документа є забезпечення оптимального функціонування цілісної системи захисту прав дітей в Україні відповідно до вимог Конвенції ООН про права дитини та з урахуванням цілей розвитку, проголошених Декларацією тисячоліття ООН, і стратегії Підсумкового документа Спеціальної сесії в інтересах дітей Генеральної Асамблеї ООН «Світ, сприятливий для дітей». Програма передбачає системні заходи у сфері охорони здоров'я матері і дитини, протидії ВІЛ/СНІДу, туберкульозу та наркоманії, розвиток систем оздоровлення та відпочинку, освіти, соціального забезпечення та підтримки сімей із дітьми та ін. Упровадження цих заходів надає можливість наблизити стан забезпечення прав українських дітей до міжнародних стандартів [16; 17; 42].

5 квітня 2017 р. видано розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» до 2021 р.». Ухвалення цього документа також здійснено в межах реалізації Конвенції ООН про права дитини, а також імплементації європейських стандартів і підходів до забезпечення прав дітей, розбудови ефективної системи захисту прав та інтересів дитини на рівні територіальної громади в умовах децентралізації, створення дружнього до дітей середовища відповідно до міжнародних стандартів та пріоритетів Стратегії Ради Європи із прав дитини (2016-2021 рр.), а також досягнення цілей сталого розвитку, затверджених Резолюцією ООН 70/1 «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 р.», у частині дотримання прав дітей [18]. Згадана програма передбачає здійснення комплексу заходів, спрямованих на досягнення таких пріоритетів, як: створення сприятливих умов для життя та розвитку дитини, створення системи правосуддя, дружнього до дитини,

створення безпечного інформаційного простору для дітей, активізація територіальної громади у вирішенні питань забезпечення прав дітей в умовах децентралізації. Реалізація ж даних аспектів можлива за допомогою: розроблення та затвердження мінімальних стандартів благополуччя та безпеки дитини; забезпечення дитини якісною медичною допомогою від народження, зокрема запровадження програм профілактики захворювань; інтеграції дітей, які утримуються в інтернатних закладах, у соціальний простір територіальної громади; підвищення рівня добробуту українських сімей, зокрема завдяки зростання доходів від трудової діяльності; підвищення адресності соціальної підтримки малозабезпечених сімей із дітьми; посилення роботи із профілактики бездоглядності та безпритульності дітей; зміцнення системи захисту прав та інтересів дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; забезпечення прав дітей-іноземців, дітей національних меншин та дітей, розлучених із сім'єю, які не є громадянами України, зокрема дітей-біженців і дітей, які потребують додаткового захисту тощо [18].

Висновки. У підсумку проведеного наукового дослідження варто констатувати, що протягом усього існування незалежної держави України законодавець створив досить потужну та розгалужену систему захисту прав та свобод дітей, яка складається з нормативно-правових актів різної юридичної сили. Водночас, незважаючи на, здавалося б, велику кількість правових актів, у цій сфері залишається чимало проблем. Однією з яких є фактична відсутність правових норм, які встановлюють особливості правового регулювання прав дітей в умовах збройного конфлікту, зокрема за умов проведення антитерористичної операції. Крім того, особливої уваги потребує нормативно-правове врегулювання сфери наукового, інформаційно-методичного, кадрового забезпечення галузі охорони та захисту прав і свобод дитини.

Список використаних джерел:

1. Стан дотримання та захисту прав дитини в Україні : спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (до 20-річчя ратифікації Україною Конвенції ООН про права дитини). Київ, 2010. 228 с.
2. Губаль Ю.В. Конституційно-правовий статус дитини в Україні та Угорщині : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Ужгород, 2015. 207 с.
3. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142.
4. Шумило М.М. Криза джерел права соціального забезпечення як причина кодифікації пенсійного законодавства. *Держава і право* : збірник наукових праць. 2010. Вип. 49. С. 306.
5. Про державну допомогу сім'ям з дітьми. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 5. Ст. 21.
6. Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю : Закон України від 16 листопада 2000 р. № 2109-III.
7. Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи : Закон України від 28 лютого 1991 р. № 796-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 16. Ст. 200.
8. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні : Закон України від 21 березня 1991 р. № 875-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 21. Ст. 252.
9. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : Закон України від 13 січня 2005 р. № 2342-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 6. Ст. 147.
10. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям : Закон України від 1 червня 2000 р. № 1768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 35. Ст. 290

11. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 35.
12. Ковальчук А.Ю., Гуревич О.М. Деякі аспекти правового забезпечення прав і свобод дитини. *Європейські перспективи*. 2012. № 2. Ч. 2. С. 83-87.
13. Кудрявцева О.М. Система захисту конституційних прав дитини в Україні. *Вісник Верховного Суду України*. 2014. № 4 (164). С. 28-30.
14. Волинка К.Г. Проблеми збереження прав і свобод особи в Україні. *Людина і політика*. 2000. № 1. С. 64-68.
15. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Права дитини в Україні: забезпечення, дотримання, захист» : постанова Верховної Ради України від 22 лютого 2017 р. № 1906-VIII. *Урядовий кур'єр*. № 97.
16. Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на період до 2016 р.» : Закон України. *Голос України*. 2009. № 57.
17. Толкачова Г.В. Міжнародно-правові гарантії захисту прав і свобод дитини та їх імплементація у національне законодавство. *Держава і право* : збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. 2014. Вип. № 66. С. 35-44.
18. Про схвалення Концепції Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 р. : розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2017 р. № 230-р. *Офіційний вісник України*. 2017. № 31. Ст. 952.

УДК 342.95

ЗАСОБИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ: СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ

Пахнін Микола Леонідович,
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
(Харківський національний університет
внутрішніх справ,
м. Харків, Україна)

У статті, на основі аналізу наукової літератури та норм чинного законодавства України, визначено, як співвідносяться між собою засоби масової комунікації та засоби масової інформації. Наголошено на їхній нетотожності, оскільки засоби масової комунікації характеризуються більшим спектром масових засобів. Констатовано, що сьогодні засоби масової комунікації перебувають у середовищі відповідного комунікативного простору і значною мірою зумовлені специфікою цього простору. Відтворюючи певну картину, становище, вони виступають не лише чинником виробництва, поширення й обміну інформацією, а й відповідною формою організації інформаційно-комунікативних процесів. Виокремлено три основні групи функцій засобів масової комунікації: а) задовольняють відповідне коло потреб людини як індивіда, як особистості; б) задовольняють відповідне коло потреб соціальних груп та людини як члена відповідної групи; в) задовольняють відповідне коло потреб суспільства загалом як цілісної соціальної системи та людини як члена цього суспільства. З'ясовано, що формування та функціонування соціальних груп відповідно до їхнього призначення